

Лекцыя 5-6.

***КАНЦЭПТУАЛІЗАЦЫЯ ЯК СПАСАБ
ДАСЛЕДАВАННЯ ПАЗАМОЎНАЙ РЭЧАІСНАСЦІ***

Кагнітыўная лінгвістыка аперуе ўласнай тэрміналагічнай сістэмай, якая характарызуецца не столькі новымі тэрмінамі, колькі ўдакладненымі і ўніфікаванымі, ужо наяўнымі ў лінгвістыцы або запазычанымі з іншых галін навуковых ведаў.

Асноўнымі тэрмінамі кагнітыўнай лінгвістыкі з'яўляюцца:

канцэптуалізацыя,

кагніцыя,

катэгарызацыя,

карціна свету,

канцэпт,

канстанты культуры,

канцэптасфера і інш.

Канцэптуалізацыя інтэрпрэтуецца ў сучаснай лінгвістыцы як «некаторы» скразны» для розных формаў пазнання працэс стуктурацыі ведаў і *ўзнікнення розных структур падання ведаў* з нейкіх канцэптуальных адзінак.

Кагніцыя - працэс набыцця ведаў і вынікі гэтага працэсу. Гэта ўспрыманне свету, назіранне, катэгарызацыя, мысленне, размова, уяўленне і інш. псіхічныя працэсы ў іх сукупнасці.

Катэгарызацыя - 1) у вузкім сэнсе - падвядзенне з'явы пад пэўную рубрыку вопыту, катэгорыю; 2) у шырокім сэнсе - працэс дзялення вонкавага і ўнутранага свету чалавека на катэгарыяльныя сферы

Канцэпт - аператыўны змястоўны кампанент свядомасці і ведаў аб свеце. Асаблівая адзінка свядомасці, якая адлюстроўвае змест вынікаў чалавечай дзейнасці і працэсаў пазнання свету і якой аперае чалавек у працэсе мыслення.

Канстанты культуры - канцэпты, якія з'яўляюцца ў глыбокай старажытнасці і прасочваюцца праз погляды сучасных носьбітаў мовы; «нейкі пастаянны прынцып культуры»: канцэпт «з'явы прыроды»

Канцэптасфера - сукупнасць канцэптаў, з якіх складаецца светаразуменне носьбіта мовы.

Скрыпт - спосаб прадстаўлення аперацыйнай інфармацыі; набор ведаў пра тое, як паступаць і як зрабляць іншыя ў канкрэтных стэрэатыпных сітуацыях.

Сцэнар - спосаб прадстаўлення аперацыйнай інфармацыі; дынамічны разумовы вобраз.

Фрэйм - спосаб прадстаўлення аперацыйнай інфармацыі; структура ведаў для прадстаўлення стэрэатыпнай сітуацыі.

Моўная карціна свету - увесь комплекс ведаў і ўяўленняў дадзенай моўнай супольнасці аб свеце, зафіксаваны ў мове, перш за ўсё ў яе лексічным і фразеалагічным складзе.

У аснове канцэптуальнай сістэмы знаходзяцца некаторыя зыходныя (або першасныя) канцэпты, з якіх затым развіліся астатнія канцэпты нацыянальнай канцэптасферы.

Канцэпты як інтэрпрэтатары сэнсаў увесь час паддаюцца далейшаму ўдакладненню і мадыфікацыям. Яны рэалізуюць сутнасці толькі ў пачатку свайго з'яўлення, але затым аказваюцца часткай сістэмы, трапляюць пад уплыў іншых канцэптаў і самі відазмяняюцца. Напрыклад: канцэпт «поры года» уваходзіць у канцэпт «прыродныя з'явы».

З. Д. Папова і І. А. Сцернін прапанавалі
вылучаць наступныя падставы
фарміравання канцэпта ў свядомасці
чалавека:

- 1) непасрэдны пачуццёвы **вопыт чалавека**
- ўспрыманне свету органамі пачуццяў;
- 2) прадметная **дзеясць**;
- 3) **разумовыя аперацыі** з ужо існуючымі ў
свядомасці чалавека канцэптамі;
- 4) **моўная зносіны** (канцэпт можа быць
паведамлены, растлумачаны чалавеку ў
моўнай форме);
- 5) **свядомае пазнанне** моўных адзінак.

З пункту гледжання тэматыкі канцэпты суадносяцца з эмацыйнай, адукацыйнай, сацыяльнай і інш. сферамі жыццядзейнасці чалавека як прадстаўніка пэўнай нацыі, пэўнага народа.

У большасці канцэптаў можна вылучыць вербальную частку (спосабы моўнага выказвання канцэпта: словы пэўнай лексіка-семантычнай групы (ЛСГ дзеясловаў маўлення, словы, якія адносяцца да адной часціны мовы (дзеясловы)), невербальныя часткі (ментальныя рэпрэзентацыі невербальнае тыпу вобразы, малюнкі, схемы і т. п.).

Структура канцэпта ўключае ў сябе:

- асноўную (актуальную) прыкмету
- дадатковую (гістарычную, пасіўную) прыкмету,
- унутраную форму (звычайна не ўсведамляецца).

ІСП – інтэгральная семантычная прымета

‘выказваць словамі пачуццё горычы і гора’,

ДСП – дыферэнцыяльная семантычная прымета

‘выказваць пачуццё горычы і гора + як?’

Асноўная прыкмета канцэпта вядомы ўсім носьбітам культуры і з'яўляецца значнай для іх. Дадатковая прыкмета актуальная для некаторай групы носьбітаў культуры (г.зн. для прадстаўнікоў асобных субкультур).

Пад унутранай формай разумеецца этымалагічная прыкмета, якая вызначае знешнюю, знакавую форму выказвання канцэпта. Дадзеная частка канцэпта часта вядомая толькі спецыялістам і не ўсведамляецца ў паўсядзённым жыцці большасцю носьбітаў мовы.

Элементы канцэпта можна прадставіць і іншым спосабам.

Канцэпт як складаны ментальны комплекс уключае ў сябе –сэнсавы змест,
-ацэнку каштоўнасці,
агульначалавечую каштоўнасць, змест (універсальны),
нацыянальна-культурны кампанент (абумоўлены жыццёвым вопытам чалавека ў пэўным культурным асяроддзі),
-сацыяльны (абумоўлены прыналежнасцю чалавека да вызначанага сацыяльнаму пласту),
групавы (абумоўлены прыналежнасцю чалавека да некаторай узроставай і палавой групы),
індывідуальна-асобасны (фармаваны пад уплывам асобных рысаў - адукацыі, выхавання, індывідуальнага вопыту, псіхафізіялагічных асаблівасцяў) кампаненты.

У больш шырокім сэнсе структуру канцэпта можна прадставіць *у выглядзе кола*, у цэнтры якога ляжыць асноўнае паняцце - ядро канцэпта, а на перыферыі знаходзіцца ўсё тое, што прынесенае культурай, традыцыямі, народным і асабістым вопытам.

Дзякуй за ўвагу!